

„POPI JA HUHUU” NING TEMA EELKÄIJA EESTI KIRJANDUSES*

PILLE-RIIN LARM

Sissejuhatus

Friedebert Tuglase „Popi ja Huhuu” (1914) näib olevat üksikasjadeni läbi-valgustatud teos. Selle lähilugemine on andnud arvukalt põnevaid tõlgen-dusi ning tekstist on leitud intrigeerivaid allusioone. Teose saamislu-gu on teada: Tuglast inspireerisid 1911. aastal Louvre’is nähtud „ühe flaami teise järgu meistri paar natüürmorti”, muuseumides kogutud materjalid ja muljed välisreisidelt, kuni novell 1914. aastal mõne päeva jooksul valmis. Alles hiljem märganud ta, et Huhuu tegelaskujul on nime poolest kokkupuu-teid Huhuga Henrik Ibseni „Peer Gyntis” ja tegelasega „ühes Jack Londoni novellis” (Tuglas 1966b: 194–195).

On mõnevõrra ootamatu, et ei Tuglase ega XIX sajandi (aja)kirjanduse uurijad ole seni tähelepanu pööranud Rudolf Põldmäe märkusele artiklis Meelejahutajast¹: „Ahvi armastus ja kättemaksmine” kujutab vangistatud koera ja ahvi, meenutades Tuglase hilisemat novelli „Popi ja Huhuu” (Põld-mäe 1971: 64). Andes järele kiusatusele vihjet ümber pöörata, võiks väita, et „Popi ja Huhuu” on sarnane 1881. aasta Meelejahutajas ilmunud ajaviite-jutuga, mille Põldmäe omistab anonüümsuse alusel ajakirja toonasele toime-tajale Aleksander Mohrfeldtile (Põldmäe 1971: 64).

Maie Kalda on osutanud: „[...] Tuglas oli teatavasti väga hell originaalsu-se küsimuses ja reageeris valuliselt, niipea kui mõni kriitik viis jutu tema loo-mingulistele eeskujudele. Seesuguste vihjete taga kangastus talle ikka hirm-samaist hirmsam – plagiaadi-süüdistuse tont” (Kalda 2004: 118). Süüdistama-ta Tuglast plagiadis, ei saa ometi neid kaht teost võrdlemata jätta toomaks uusi teadmisi „Popi ja Huhuu” saamisloo kohta ja selgitamaks Tuglase loom-ingulist suhet noorestlastele eelnenud kirjandusliku põlvkonna, XIX sajandi lõpu niinimetatud epigoonidega (vt Larm 2011b). Selleks tuleb peale teoste lähilugeva võrdlemise loomulikult kasutada kõiki neid väheseid teadaolevaid niidiotsi seoses Tuglasega, kes alatasa „oma loomingulisi jälgi segas” (Valge-mäe 1999: 46).

* Artikli aluseks on Kirjandusmuuseumi Nüpli I kirjanduse suvekoolis (XVIII/XXVI kevadkoolis) „Kaotatud klassika: lähilugemine” 26. VIII 2011 peetud ettekanne „Ahv, koer ja kirjanik. Anonüümne jutt „Ahvi armastus ja kättemaksmine” (1881) versus Friedebert Tuglase novell „Popi ja Huhuu” (1914)” (Larm 2011a) ja Nüpli II suvekoolis (XIX/XXVII kevadkoolis) „Peegeldused kirjanduse sees ja ümber” 7. VII 2012 peetud ettekanne „Õhk on täis kirge” (Larm 2012).

¹ Ajakiri Meelejahutaja, algse alapealkirjaga Eesti Biblioteek, ilmus Heinrich Laakman-ni väljaandmisel aastatel 1878–1883 ja 1885–1887. Ajakirja toimetasid Aleksander Mohr-feldt (Mäevälja), Juhan Kunder ja Juhan Kurrik.

Taustast

Nii „Ahvi armastus ja kättemaksmine” kui ka „Popi ja Huhuu” jõudsid esimest korda lugeja ette oma aja ärksaima kirjandusliku ajakirjanduse – vastavalt ajakirjade Meelejahutaja ja Vaba Sõna – vahendusel. Sarnase stardi-positiooni ja sisuga teose edasine saatus kujunes aga vastandlikuks. Kui Tuglase „Popi ja Huhuu” kuulub üha taastrükituna, tõlgituna ja interpreteerituna vaidlustamatult eesti novelliklassikasse, pole ajaviitejutt „Ahvi armastus ja kättemaksmine” tunnustust ega kordustrukke pälvinud. Osalt võib selle põhjuseks muidugi pidada „Ahvi armastuse...” autori kirjandusliku ande vaesust ja/või teksti kunstilist küündimatust. Teisalt aga ei saa anonüümsele autorile süüks panna pelgalt „geeniuse puudumist”,² mille ilmumine on haruldane igal ajal. Selle taga, miks üks või teine teos on kirjutatud just nii ja mitte teisiti, võivad olla autori vähem või rohkem teadlikud ajastu maitset arvestavad valikud.

Kahe teose ilmumise kontekst ja autori positsioon kaasajal olid erinevad. „Ahvi armastuse ja kättemaksmise” autor on anonüümne, teos võib olla muganduslik ning sel puudub retseptioon. Kogu toonase proosa kohta tervikuna on Villem Ridala märkinud, et see omandas ained saksa ajaviitejuttude jälgendades, ajaloost ehk miskist romantilisest maa- ja meretagusest (Ridala 1925: 142), mis muidugi ei tähenda, et „Ahvi armastuse...” puhul ei võiks tegemist olla siinse autori loominguga. Ei ole küll sugugi kindel, et just Meelejahutaja toimetaja Aleksander Mohrfeldt jutu kirjutas – tema trüki- ega käsi- kirjaline pärand Eesti Kultuuriloolises Arhiivis seda ei kinnita (EKLA, f 89). Teos pakub põnevust, nalja ja tundeliigutust. Nende omaduste poolest sarnaneb see paljude teiste Meelejahutajas ja mujal (ajakirjad Linda, Oma Maa, Rahva Lõbu-leht, ajalehed Eesti Postimees, Postimees, Olevik jt) avaldatud ajaviitejuttudega.³ Vaid loomade kujutamist peategelastena võib pidada eba- harilikuks. Olen püüdnud kirjeldada põhjuseid, miks püsisid ebaoriginaalsus ja kordus eesti kirjanduses normaalsusena veel XIX sajandi teisel poolel: selle taga võib näha kultuuri üleminekufaasi suuliselt kirjalikule, püsivat pärimuslikkust, usku sõna korduse maagilisusesse, kirjaliku keskkonna premodernsust, aga ka tsensuuri eelistustega arvestamist (Larm 2011b: 243–244). Neile põhjustele peab lisama talulapse hingelise vajaduse hoida sidet kallite esivanematega, säilitada nende õpetust ja pärandit, millel püsis ka rahvaluu- le ja varasem külakultuur. Epigonismi väärtustades võib seda nähtust kirjeldada isa ja ema haul nõu küsiva Kalevipoja motiivi abil. (Traditsiooni hävitas revolutsiooniline nihilism – vana tuleb ületada „arengu”, „noorte laulu” nimel.) Raamat oli XIX sajandi lõpus veel kallis ja iga eestikeelse teose ilmumine suursündmus. Meelejahutajaski ilmuv ei olnud mõeldud lugemiseks ainult üks kord. Pigem eeldati, et lugeja kogub oma aja parimat kirjandusliku taset esindava Meelejahutaja (Eesti Biblioteegi) väljaanded kõiteisse ning loob seega endale väikese raamatukogu, millest korduvalt lugemisvara leida.⁴

² Parafraas Jakob Liivi luuletusest „Luuleteel” (1900) (Liiv 1960: 63).

³ Tundmatu autori jutu ilmumise ümbrusel on palju ühist Tiit Hennoste kirjeldatud didaktilise kirjandusega (Hennoste 2003: 91–93). Paraku ei saa Meelejahutaja näitel nõustuda tema väitega, nagu moodustanuks kuni peaaegu XIX sajandi lõpuni didaktiline kirjandus eesti kirjanduse keskse ja ainsa kirjaliku registri (Hennoste 2003: 93).

⁴ Heinrich Laakmann tutvustab end Meelejahutaja avanumbri „Teretuses” kirjastajana, kes oma trükikojas „Kalevipoja” välja andnud ja kellel kohe ka Piibli trükk valmis saab.

Seda tähelepanekut toetavad paljude XIX sajandi kirjanike memuaarid, sh Tuglase mälestused lapsepõlveraamatutest, millest tuleb pikemalt juttu allpool. Meelejahutajas ilmuva ümbrus on kõikuv ja ebakindel, seda ka 1881. aastal. Perioodi iseloomustab „teatud kultuuriline vahepealsus enne 20. saj radikaalseid muutusi” (Pärli 2000: 92). Just sel kümnendil algab murdeline periood, mil kujuneb välja eneseteadlik eesti kirjandus, eristuvad selgelt tekst ja metatekst (Hennoste 2003: 94).⁵ Meelejahutajas ilmunu põhjal näib seejuures, et juba siis sai alguse eesti kirjanduse Euroopa-ihalus ja modernismiprojekt, mille initsiaatoriteks on seni peetud Tuglase ja Suitsu juhitud Noor-Eesti liikumist XX sajandi alguses (Larm 2005).⁶

„Popi ja Huhuu”, vastupidiselt Meelejahutaja ajaviitejutule, ilmub end juba tõestanud nimeka autori Friedebert Tuglase sulest, kelle loomingul on kindel kunstiintentsioon. Selle loob eesti modernismimanifesti nooreestlasest autor, kelle taotluses pidi novell esindama uut mõtet ja stiili. „Ahvi armastuse ja kättemaksmise” süžee tihendatakse sümbolismivõtete kasutamisega modernistlikuks musternovelliks. Vaba Sõna vahendusel andis Tuglas trükki novelli, mis rahuldab tema enese loodud absoluutse kunsti kriteeriume.⁷ Tähelepanu ei jäänud tulemata: juba esimene arvustus nimetab novelli „parimaks ja täielikumaks kunstitööks”, mis 1914. aastal ilmus (Kärner 1915: 125). Karl August Hindrey leiab, arvustades Tuglase novellikogu „Saatus” (1917a), mis sisaldas peale „Popi ja Huhuu” novelle „Maailma lõpus”, „Inimesesööjad”, „Vabadus ja surm” ja „Kuldne rõngas”: „Friedebert Tuglas on selle raamatuga sammu astunud, mis teda palju loetavamaks teeb, aga mitte kunsti kulul; ta on ümberpöörduvalt kunsti kõrgemale astmele jõudnud ja seega loetavamaks saanud. Et tema „Saatus” suuri lugejate hulka ei võita suudab, ses olen ma kindel” (KAH 1917: 2). Nii ka läks.

Südamlikult ja vahetult „armsa lugija” poole pöördudes avaldab Laakmann soovi, et saaks veel elu viimastel päevadel omale „Sinu südames ühe väikese mälestusetähe valmistada. Sind aga palun: tule mulle lahkestest wastu, ära pelga! Tule istu minu lävele ja kuula, mis mu **Meelejahutaja** Sulle jutustab. [...] Meelejahutaja päätahtmine on: Eestlastele üht raamatukogu muretseda, sellepärast kannab ta päälkirja „Eesti Biblioteek.” Ta toob mitmesugust sisu ühe karva ning koore all. Säherdused biblioteegid on muudel haritud rahwastel juba ammust ajast, Eestlased aga oliwad seiamaani ilma” (Laakmann 1879).

⁵ Hennoste arvates on 1880. aastate keskpaigast kuni 1920. aastate keskpaigani eesti kirjanduse ajaloos „autonoomesteetilise süvakirjanduse kujunemise ajajärk”: „Me võime muidugi panna piiri robustselt nooreestlaste juurde, kuid sama hästi ka 19. sajandi lõppu, kui see murre algab, või 1920. aastate keskpaika, kui ta lõpeb. Igatahes ei ole nooreestlaste mitte selle algus ega lõpp” (Hennoste 2003: 95).

⁶ Eriti tähelepanuväärne on Meelejahutaja toimetuse kaassõna 1882. aastal avaldatud norra kirjaniku Björnsterne Björnsoni külajutule „Sünnöwe Solbakken”. Põldmäe on esile toonud, et see oli „vist esimene realistliku kirjanduse tõeline meistriteos eesti keeles” (Põldmäe 1971: 71), mis ei olnud aga kaasajal üldse prioriteetne. Jutu avaldamisel oli muid kaastähendusi, mida avab toimetuse kaassõna. Oluline on, et lugejale tutvustatakse kirjanikku rahvuslasena, mida võib pidada ilmseks julgustuseks venestatavatetele eestlastele. Rõhutatatakse hariduse tähtsust ning ärgitatakse eestlasi seda ka teiste rahvaste kultuurist ammutama, jätmata seejuures unustusse „wana isaisade pärandust” (Björnsterne... 1882: vg 438–439). Kolmandaks peab Meelejahutaja tähtsaks tutvustada eesti lugejale Põhjalat (Björnsterne... 1882: vg 440). – Meelejahutaja toimetuse mitmel seisukohal on otsesid paralleelle Noor-Eesti manifestiga („Noor Eesti” toim. 1905); kuigi teises sõnastuses, on ideed samad.

⁷ Nooreestlaste kunstikriteeriumide kohta lähemalt: Noor-Eesti I album („Noor Eesti” toim. 1905), Methis nr 1/2 2008 (Noor-Eesti erinumber), Marju Mikkeli bakalaureusetöö (Mikkell 2007).

Kirjanduse retseptiooniajaloolise käsitluse põhiseisukohti on, et kirjanduse tähendused ja kirjandus kui süsteem laiemalt on ajas teisenenud. „Popi ja Huhuu” vahetu retseptiooni põhjal võib väita, et muutused, mille tulekut „Ahvi armastuse...” ilmumise ajal võis aimata, on 1917. aastal selgelt nähtavad. Tuglase novelli ilmumise ajaks on täiesti muutunud suhtumine kirjandusse kui autoriloomingusse, ehkki teose originaalsuse kriteerium ei ole seejuures veel teravas fookuses – see juhtub alles mõjukriitika puhangus 1920. aastatel (Laak 2008). Tegemist on ilmumiskeskonnast tuleneva paratamatusega: teose erakordsus ei olnud 1880. aastatel veel eesmärk ega interpreteerimine juurdunud tava. „Popi ja Huhuu” aga pidigi mitte ainult isikupära, allegooria jm poolest tähelepanu tõmbama, vaid saama maamärgiks terves rahvuskirjanduses. „Luu müüte – see on kõrgeim. Luua seda üksi, mis muidu rahvad ja sajandid loonud – see on jumalik. Suuremat õnne ei pea kunstnik lootma” (Tuglas 1966a: 118). Mardi Valgemäe on esile toonud, kuidas „Popis ja Huhuus” koos mõne teise „Saatuses” ja hiljem ilmunud novelliga pingestus teoste allegooriline vorm otsekui minimüütideks, nii et on põhjust kõneleda arhetüüpidest koosnevast mütopoeesiast (Valgemäe 1999: 43). Tuglase müüti koerast, ahvist ja peremehest võimendas Merle Karusoo lavastatud „Popi ja Huhuu” 1975. aastal, mil see mõjus nõukogude ühiskonna ilmse sotsiaalse allegooriana.⁸

Mõjukriitika ja mõjukriitiline meetod

Vaidlemata vastu ühelegi selgitusele, mida Tuglas on „Popi ja Huhuu” sünni kohta andnud, tuleb ometi nõustuda Põldmäega ning täheldada hämmastavaid kokkulangevusi „Popi ja Huhuu” ning „Ahvi armastuse ja kättemaksmise” motiivides ja süžeedes. Tekib küsimus, kas Tuglasel on olnud seni teadmata eeskujusid. Vaadelgem lähemalt ja tehkem seda nooreestlastest endist lähtunud mõjukriitika meetodi abil.

Kultuurikontaktidele ja kirjanduse intertekstuaalsusele on hooti ikka tähelepanu pööratud. Ennekõike 1920. aastatel võttis aga nn mõjude otsimine eesti kirjanduses lausa ebaterveid, epideemilisi mõõtmeid. Marin Laak on sellele kümnendile iseloomulikku suundumust nimetanud mõjukriitikaks, mida iseloomustas „mõjutuse omistamine ja otsimine (peamiselt) välis-, aga ka kodumaistelt autoritelt ning (peamiselt) väikeste tekstiühikute, motiivide, sageli ka üksikute kõnekujundite, isegi meetrika sarnasuse alusel” (Laak 2008: 501). Ilmselt olid mõjukriitika toonase laine vallandajaks 1921. aasta kevadsemestril alanud Tartu Ülikooli kirjanduse seminarid, mida juhatas esimest aastat õppejõuna töötav professor Gustav Suits (Laak 2008: 503).

Küsites, kuidas ei ole „Popi ja Huhuu” võimalikku eeskuju seni märgatud, võib tekkida oletus, et Tuglas on olnud mõjukriitikute jaoks tabu. Nii see aga kindlasti ei olnud. Ehkki Tuglase eluajal ilmunud „Popi ja Huhuu” arvustusis seda mõjutanud eeskujujudega tegeletud ei ole, puhkes 1926. aastal suurem skandaal, kui tuli avalikuks Lafcadio Hearn jutu „Rokuro-Kubi” (1904)

⁸ Tegemist oli Merle Karusoo diplomilavastusega Eesti Draamateatris. Osatäitjad: Urmas Kibuspuu – Popi, Lembit Peterson – Huhuu, Kalju Orro – Isand. 2000. aastal taaslavastas „Popi ja Huhuu” samas teatris Priit Pedajas. 2011. aastal võttis Erni Kask kahe eelneva lavastuse kultuurifenomeni uurida Võru Linnateatri/Võru Draamastudio noortelavastusega.

ja Tuglase novelli „Õhk on täis kirge” (1920) süžeealine sarnasus.⁹ 1926. ja 1927. aasta murrang mõjukriitikas (Laak 2008: 507) ei kehtestunud seega vähemalt Tuglase näitel kohe – võimalik ka, et Tuglase eeskujude teema tundus erandlikult intrigeeriv, kuivõrd jäljendajaks osutus epigonismivaenulik kirjanik (vt Tuglase seisukohti: Larm 2011b).¹⁰ Tuglase kui Hearn'i mugandajaga ei seostunud aga mitte ainult mõjude otsimine, vaid ka uudsed mõttevahetused mõjude paratamatuse üle (näiteks J. R. 1926; A–n 1926).¹¹ Ka mujal, näiteks „Kalevipoja” retseptisioonis hakati rääkima laenudest kui paratamatust ja taunimist mitte vajavast kultuurilisest nähtusest (Käosaar 1935). 1926. aasta arutelud aga päädisid satiiri võtmes kogu eesti kirjandust epigooniliseks kuulutava artikliga „Epigoonid” „ilustatud kirjanduse ja pilke ajakirjas” Sädemed (Epigonismi teoreetik 1926).¹²

Kummaline siiski, et „Popi ja Huhuu” sarnasust anonüümse ajaviitejutuga kõneks ei võetud. Meelejahutaja tiraaž oli keskmiselt 500 eksemplari (Aru 1994: 222), selle andeid säilitati aastaid ja loeti korduvalt – „Ahvi armastus ja kättemaksimine” oli väga tõenäoliselt mõnelegi „Popi ja Huhuu” lugejale tuttav. Mõjukriitikaga selle teost pisendavas mõttes „Popi ja Huhuu” puhul teadaolevalt tegeletud ei ole. Esile võiks tuua värskemaid suurepäraseid uurimusi, mis on novelli interkultuurilise ja intertekstuaalsena ning niisugusena pigem 1920. aastate vaimus, aga seejuures pieteeti säilitades avanud: Toomas Liivi (1986), Mardi Valgemäe (1999), Maie Kalda (2004), Jaan Unduski (2009) ja Toomas Haugi (2010) käsitlused. Retseptisiooni uue laine algatajaks võib pidada Toomas Liivi osutust „Popi ja Huhuu” peategelaste üldisemale tähendusele Tuglase loomingus ja novelli (kristlikule) semantikale (Liiv 1986: 267). Nimelt: „Koer ja ahv pole Tuglase novellides... sugugi juhuslikud tegelased. Ahv tähendab mujalgi inimlikkuse eitust („Taevased ratsanikud”, „Arthur Valdese” novellirefereeringuist „Mäe vari”, „Teadmisjanu”). Koer on aga inimese nõrkuse, orjameelsuse rõhutaja („Merineitsi”, „Kangastus”). Niisugune loomasümbolika on euroopalikus traditsioonis pika ajalooaga. Tuglase novel-

⁹ „Rokuro-Kubi” avaldati kohe pärast „Õhk on täis kirge” avaldamist, 1921. aastal ka eesti koolidele lugemikuks mõeldud ingliskeelses Hearn'i novellide väljaandes, kuid siis selle sarnasus Tuglase novelliga avalikku arutelu ei tekitanud. Skandaali vallandas alles „Rokuro-Kubi” eestikeelse tõlke ilmumine ajakirjas Noorusmaa (1926, nr 11).

¹⁰ Kirjanik kahtlustele avalikult ei vastanud, oodates võib-olla huvi vaibumist. Paraku püsis küsimus üleval küllalt kaua: veel 1935. aastal võeti kõnealuseid teoseid üksikasjalikult võrrelda (Kaal 1935). Alles siis, kui ka novellis „Maailma lõpus” Hearn'i mõjude juhtumit nägema hakati (Kaal 1937), kinnitas Tuglas vähemalt selle teose algupära (Tuglas 1937a). Tema hilisemat „Teoste sünnilugu” (Tuglas 1966b) võib skandaali valguses pidada mitte ainult uurijat abistavaks võtmeks, vaid ka katseks ennetada ebasoovitavaid algupära-kahtlusi. Selles kinnitab autor ühtlasi, et „Õhk on täis kirge” aine hakkas arenema Hearn'i „Rokoro-kubist” (Tuglas 1966b: 200).

¹¹ A–n väidab ka, et „Tuglas ise on warem maininud (vähemalt seni avaldamata käsikirjas), et Hearn'i „Rokuro Kubi” on annud tõuke „Õhk on täis kirge” tekkimiseks” (A–n 1926).

¹² Sädemeid (1905–1934) andis Postimehe laupäevase lisana välja Jaan Tõnisson ning selle tegevtoimetaja oli 1926. aastal Georg Naelapea. Sädemete artiklit „Epigoonid” võib pidada reaktsiooniks suurte põhimõteteliste küsimuste üle peetavatele poleemikatele ja epigoonide otsimises naeruväärsusteni jõudmisele. Paljastanud korraga terve rea kaasaegseid epigoonidest eesti kirjanikke, kutsus artikli autor „Epigonismi teoreetik” ühtlasi üles looma uut rühmitust „Epigoon”: „Loomulikult astuvad sinna kõik Eesti kirjanikud. Rühma peamine ülesanne oleks laiemale hulkadele seletada, et epigonism on sõrdlemisi kasulik nähtus kirjanduses. Rühmitus peab „käänama jälle kõik asjad heaks”” (Epigonismi teoreetik 1926: 368).

lide puhul on ehk kõige tähtsam, et juba Püha Augustinus märgistas „Issanda ahvi” tiitliga Saatanat.¹³ Meenutagem ka etümoloogilist tõsiasja, et eesti-keelne „Issand” on vaid arhailine kuju sõnast „isand”. Popi tõuseb novellis inimese võrdkujuks. Tema vastas seisab ja tema üle valitseb inimväline jõud, mis Tuglase käsituses kahestub headuse ja kurjuse printsiibiks, Isandaks ja Huhuuks, jumalikkuseks ja saatanlikkuseks. Isand läheb majast ära, headus kaob. Asemele astub kurjus, saatanlikkus, ja hävitab maja. Niisugune võiks olla „Popi ja Huhuu” sõnum – tänapäeval paraku veelgi aktuaalsem kui aastal 1914” (Liiv 1986: 267–268).

Muidugi ei pruukinud Meelejahutajas ilmunud „Ahvi armastus ja kättemaksmine” isegi olla algupärane, eestiaineline ega mõjudevaba. Andes ometi järele ahvatlusele võrrelda sellega „Popit ja Huhuid”, võiks meetodiks saada mõjukriitika oma konkretiseeriva arsenaliga: väikeste tekstiühikute, motiivide, meeolude jm kordumise fikseerimine.

„Ahvi armastus ja kättemaksmine” versus „Popi ja Huhuu”

Ehkki Meelejahutajal oli sihte ja seisukohti, mis annavad alust pidada väljaannet Noor-Eesti eelkäijaks, ei olnud konkreetset „Ahvi armastuse ja kättemaksmise” missioon ilmselt midagi enam kui pakkuda olemasoleva eesti-keelse proosa skaalal head lugemisvara: põnevad, naljakad, liigutavad ning samas õpetlikku. Küllap köitis lugejat juba loo süžee: „waesed rändajad kunstnikud, isa, poeg, koer ja ahv” püüavad mardilaadal asjata kopikat teenida, kui joobnud laadalised konkureeriva „leierkasti=wanamoori” röövlilugusid ja laule eelistavad kuulata (AA: 177–178). Kunstnikupere saab peavarju kõrtsi öökortlis. Kõrtsmiku poole pöörduvad tema poeg, kes tahaks endale ahvi, ja võõras, kes tahaks koera ära osta. Kui hommikul selgub, et kometitegijatel ei ole raha, millega öömaja ja toidu eest tasuda, on kõrtsmik nõus võla tasumist õhtuni ootama, nõudes ahvi ja koera pandiks ning arvestades seejuures muidugi, et ilma ahvi ja koerata isa ja poeg nõutavat raha kuidagi teenida ei saa. Loomad jäävadki kõrtsi ja pannakse luku taha, kus neil hakkab igav. Ahv Mimi näeb aknast, kuidas maaler aknaluuks värvida, ja korraldab seda matkides sakstekambris kaose. Kui kõrtsmik selle avastab, paneb ta kurjategijad keldrisse kinni. „Uuuu! Siin oli kole” (AA: 181). Loomad märkavad peagi, et iga vaadi all on väike ämber, millesse märjukest tilgub, nad maitsevad seda, nad „joovad nagu teisedki joodikud” (AA: 181) ja tahavad veel. Mimile meenub, et kõrtsmik keeras kannutäitmiseks kraani. Ahv ja temaga ühes koer teevad sama, keeravad lahti kõik kraanid, maitstes kõiki joovastavaid vedelikke, kuna vedelik samal ajal aina kõrgemale tõuseb ja keldri üle ujutab. Viimaks ujuvad loomad keldri trepini ja jäävad külmetades ootama, mida tulevik toob. Kui on taas kuulda kõrtsmiku jalasamme, hüppavad hirmunud loomad uksest välja, paisates kõrtsmiku keldrisse „joogi sisse” (AA: 182) pikali. Koer jookseb, ahv seljas, mööda tänavaid, kuni jõuab linnast välja maanteele. See tee on sama, mida mööda nad linna tulid ja kust peremees pojaga lahkus. Koer satub teisel päeval (kainenedes või tänu juhusele) peremehe jälgedele, mispeale rändkunstnikud taas õnnelikult kohtuvad. Kõrtsmik aga töötab enam mitte kunagi kunstnikke ega ahve öökortlisse võtta.

¹³ Tegelikult kasutas väljendit *diabolus simius dei* enne Augustinust juba Tertullianus, kuid selle populariseerimise au on omistatud Augustinusele. – P.-R. L.

Veel lihtsam on „Popi ja Huhuu” tuntud lugu, milles koera ja ahvi Isand kodust lahkub ja enam kunagi tagasi ei tule. Kui ahv Huhuu puurist välja murrab ja Isandat äraspidiselt matkima hakkab, kohaneb Isandast sõltuv koer Popi sellega, kuni ei erista enam vana head ega uut kurja Isandat. Kui Huhuu hakkab viina jooma, muutub ta lahkeks – sellisena meeldib ta Popile, kes on ise ka alkoholi lõhnast joobnud. „Kaks vana joodikut” (Tuglas 1914: 349) saavad viimaks lähedasteks. Joogiankrute lõppedes leiab ahv karrast kasti. Pütüdes kasti avada, viskab Huhuu selle vastu põrandat. „Kuuldus hirmus plahvatus ja leek tõusis kuni laeni. Huhuu lendas vastu üht ja Popi vastu teist seina. Ning maja vajus mürinal pooleks” (Tuglas 1914: 350).¹⁴

Süzeede üldine sarnasus on ilmne: mõlemas tekstis on peategelasteks koer ja ahv, kes jäävad peremeheta ning on kuni dionüüsiliselt jõulise finaali suletud mingi(te)sse ruumi(desse). Mõlemas matkib ahv inimest, mõlemas loomad joobuvad alkoholist ning põhjustavad katastroofi. Juba nende tunnuste põhjal võib oletada, et Tuglas oli Meelejahutaja ajaviitejutuga tuttav. Nii „Ahvi armastuse ja kättemaksmise” kui ka „Popi ja Huhuu” loo edastab kõiketeadev jutustaja, kes annab tegevust edasi läbi looma silmade. „Popi ja Huhuu” jutustaja on kehastunud koeraks. „Ahvi armastuse...” jutustaja püüab esindada pigem mõlemat looma, kes aga üksteist ei võrasta ega konfliktki lähegi. Sagedamini on „Ahvi armastuse...” jutustaja toimuva edastamiseks valinud siiski ahv Mimi isiku, nagu vihjab ka ajaviitejutu pealkiri. Ahv on teoses aktiivsem, leidlikum, algatuslik pool. Olemasolevast kaost luues, pidevalt harmooniat hävitades viib ta lugu edasi – selles on Mimil palju ühist Huhuuga, lisaks ühendab neid edevus. Mõlemad ahvid on pahad: Mimi küll ainult selle poolest, et teeb pahandust, olles ometi sümpaatne ja truu lemmikloom, kuna aga Huhuu on paha hea vastaspooluse tähenduses, loomuselt. Kummagi teose autor/jutustaja näib seejuures väga täpselt teadvat, mida toimuvat vahendav koer või ahv mõtleb, ning nad mõtlevad ja käituvad mõnevõrra inimeselikult, eriti ebausutatavalt mõistuslik on ajaviitejutu koer. Sarnaselt on mõlemas teoses inimeste roll loomade tegevusele raamid anda.

„Ahvi armastuse ja kättemaksmise” tegevus toimub mardilaata pidavas Eesti väikelinnas. Ümbrus mõjub lootusetu ja masendavana. Lakkamatult sajab vihma ning tundub, et kõik laadalsed on purjus – vaid vaeste komejantijate pere oma loomadega (autor nimetab neid kõiki kunstnikeks) esindab kultuursust, rafineeritust ja head maitset. „Popi ja Huhuu” flaami interjäär sai ette määratud juba Louvre’is, kus Tuglas kohe piltide ees mõned märkmed kinnistas (Tuglas 1966b: 194). Ka Popi ja Huhuu Isand näib olevat pigem

¹⁴ Viimase lause sõnastuse kontseptuaalsusele on viidanud Arne Merilai, kirjeldades sõna „pool” kasutust Marie Underi „Õnnevarjutuses” (Merilai 2011d: 426). Merilai on veendunud, et „Õnnevarjutuse” arhitektoonika toetub muu hulgas „Popi ja Huhuu” puändile, ning autoripsühholoogiliselt paljuski Tuglase-suhtele (Merilai 2011a: 516). Kotermanliku katastroofi „poolemeelset” kontseptiooni toonitab samuti kõne „Pärglid ja inglid: Marie Under vertikaalis”: „Popi ja Huhuu” „ohjeldamatu pärdiku, truu koera ja üleoleva is(s)anda” kolmnurk on „kenasti projitseeritav ka psühholoogilisele kolmikjaotusele: miski, mina ja ülimina” (Merilai 2011b: 557). Tuglase ja Ene Mihkelsoni sarnaseid „skisoidseid” polaarsusi vaatleb ta artiklis „Sisesiire. Ene Mihkelsoni poetikast” (Merilai 2011c: 100). Tegemist on tähtsa motiiviga Tuglase sümbolistlikus konstruktsioonis, nagu see ilmneb näiteks ka „Inimese varjus” (Tuglas 1919): peremeheta (mõistuseta) maailma pooldumine tunniliseks ja (nõrga)aruliseks algeks. Peale freudistliku analoogia võib selles näha paralleeli Immanuel Kanti kolmikjaotusele: meelelisus – arukus – mõistuslikkus/intellekt. „Popi ja Huhuu” platonliku paarisrakendi psühhoanalüütilist analoogiat on käsitletud ka Mardi Valgemäe (1999).

õpetlane, väikese tsiviliseeritud maailma pea. Raske öelda, kas ta vastandus ümbritsevatele inimestele, kuivõrd neid suhteid ei kirjeldata (talle endale hakkab vastanduma teda matkiv Huhuu). Retseptisioonis on küll oletatud Isanda ühiskondlikku opositsioonilisust. Kuivõrd Popi haistab raamatutes „naha, koi ja juudi lõhna” (Tuglas 1914: 339), on Jaan Undusk leidnud, et „teose poeetiliseks ruumiks võiks olla kabalisti, juudi salateaduse harrastaja või – hilisemas arengus – juudi anarhisti korter” (Undusk 2009: 462). Toomas Haug on näinud Tammsaare ja Tuglase artikliloomingus moodustuvat omavahelist silda „nukravõitu tagasivaadetest sajandialguse lootusrikastele mässuaegadele”, s.t 1905. aastale (Haug 2010: 15). Tuglase novelli puanti võib sellest tähelepanekust lähtudes tõlgendada nii tema enda mässumeelsuse ilukirjandusliku realisatsioonina kui ka revolutsioonilise pommipanemise kriitikana.

„Ahvi armastuse ja kättemaksmise” tegevusaeg on kokku surutud kolme päeva. Loomad ei jõua toimuvaga kohaneda. Paaripäevase vangistuse jooksul (šokiseisundis?) loomad võõras ümbruses peamiselt kas märatsevad, magavad või joovad. Popi ja Huhuu, kes jäävad kahekesi oma kodus, peavad kohanema vaid teineteise ja uute rollidega. Nad on kahekesi kaua, neil on aega. Enne joobumist ja juhmistumist märkab Popi teravalt kõiki ümbritsevaid detaile: värve, lõhnu, helisid. Tema emotsioonid varieeruvad laialt skaalal. Kui „Popi ja Huhuu” on õlimaalist inspireeritud teos, millega Tuglas töötas aastaid, on mõistetav, et ka tema novell mõjub nüansirikka, küllusliku viimistletud maalina. „Ahvi armastus...” jääb seevastu jämeda pintsliiga visandatuks, skitsilikuks – kõik on siin robustsem, tahumatum. Kui selles on kirjeldatud helisid, siis kas lärmi (käratsev rahvas, kriiskav papagoi, neljal käpal klaveril trampimine jm) või hoopis dramaatilist vaikust; kui värve, siis ikka tooreid ja jõulisi (leierkastimoori punane nina, valgest mustaks värvitud seinad jm). Ebaõnn, headus, kurjus – kõik on erakordne. Maailma sellist karikatuursust šokis looma psühholoogiaga tervenisti seletada ei saa, enamjaolt on tuim detailitaju ikka autori kujutamisevõtete küsimus. „Ahvi armastuse...” autoril on tegelasi ja sündmusi paisutatult, nende edasiandmisega on kiire ning nüanssidega ei tegelda. Võimalik, et ajaviitejutu autor ise ei süvene kujutatavasse, sest eeldab, et ka tema lugeja ei süvene, vaid tahab teada, „mis sai edasi”. Nii ongi „Ahvi armastuse...” rõhk põneva, naljaka ja liigutava süžee edastamisel. Ehkki selles esineb lugejas ärevust äratada võivaid situatsioone, ei kanna tekst „Popile ja Huhuule” iseloomulikku pidevat õuduse- või ohutunnet. Tulemuseks on kummastav olukord, kus midagi kogu aeg toimub, aga tekstis gradatsioon peaaegu puudub. „Popi ja Huhuu” on, vastupidi, näiliselt sündmustevaene, ent see-eest täpne, hoolikalt komponeeritud ja laetud varieeruva pingega kuni lõpuni.

Seni on teadmata, kust Popi ja Huhuu nime said. Uurijad on korduvalt tähelepanu juhtinud Huhuga sarnaneva ahvi või ahviliku tegelase (alaarenenud inimese) esinemisele Tuglase teostes, Huhuu nime sarnasusele Huhuga Ibseni „Peer Gyntis”, paralleelidele Jonathan Swifti „Gulliveri reiseid” *ya-hoo*’dega. Huhuu nimi võib aga olla ka onomatopoeetiline. Sellisena sarnaneb see „Ahvi armastuses...” aeg-ajalt esitatava ulgumisega. Vaid korra on kindel, et ulub koer, enamasti aga peaks tekstis korduvalt esinev „Uu-uu!” olema omistatav Mimile, kes näib olude vastu aktiivsemalt ja häälekamalt protestivat.

Nii „Ahvi armastuses...” kui ka „Popis ja Huhuus” kujutatakse teravat nalga ja toidu hankimist. Mõlemas tekstis leidub kinnises ruumis alkoholi,

mis loomadele kohe meeldima hakkab ja mis toob mõlemas teoses ootamatu lõpplahenduse. Tähelepanu äratav veel kummaski teoses esinev lumesaju motiiv. „Ahvi armastuse...” Mimile annab aknast paistev lumesadu idee sakstekambris patju lõhkudes lumemöll korraldada. „Popis ja Huhuu” hakkab lund sadama päeval, mil viinajanus Huhuu leiab salapärase kasti. Mõlemal juhul järgneb maailma värvituks muutumisele kaos. Huhuu leitud kasti sisu on tavaliselt peetud lõhkeaineks (näiteks Undusk 2009: 457). Tuglas tõi selle enda sõnutsi mängu, sest ei teadnud, „mis nende esilemanatud loomavaimudestega viimaks peale hakata” (Tuglas 1966a: 172), millega läheb kokku Jaan Unduski mulje puändis *deus ex machina* võtte kasutusest (Undusk 2009: 459). Toomas Haug on näinud „Popit ja Huhuid” lõpetavas plahvatuses puhastustuld, missugune motiiv on otsetee Tammsaare „Põrgupõhja uue Vanapagana” juurde. Ta oletab ka, et tegemist võib olla salaviinavedajate piiritusekanistriga (Haug 2010: 15). Sel juhul on alkoholi roll siin eriti vabastav, veel vabastavam kui „Ahvi armastuses ja kättemaksmises”: see hävitab suletud ruumi.¹⁵

Mida kummagi teose autor öelda tahab, võikski ilmned a lõpplahenduse, puändi valguses. „Ahvi armastusel ja kättemaksmisel” näib puänt puuduvat. Tõenäoliselt ei olnud aga jutu ainus eesmärk meelt jahutada. Kindlasti mõjutas teksti loomist kaasaegne, Meelejahutaja esimestes aastakäikudes lausa silmatorkav karskusaade: alkoholivaadid tühjendatakse ja jook rikutakse, ahnet ja pahelist kõrtsmikku häbistatakse, õigeid väärtusi (ligimesearmastust, ideelist pürgimist) kandvat kunstirahvast kujutatakse aga sümpaatsena. Ajaviitejutu õnnelik lõpp on ühelt poolt senise üsna ühtlase jandi loogiline jätk, mis pakub lugejale veel viimase annuse jämedat nalja ja meeleliigutust, aga teisalt on ridade vahel selge moraal ning hoiatus – või koguni pommiähvardus. Ehkki kõrtsmik kukkus loomade põgenedes „oma joogi sisse” (AA: 182), teab lugeja, et põrandal ei olnud mitte lihtsalt jook, vaid plahvatusohtlik kokteil: kui ahv ja koer on keeranud lahti kõik kõrtsmiku vaatide kraanid, siis „suure kohinaga woolavad kõik wiinad, napsud, tōkat, siirup ja petroleum keldri põrandale” (AA: 181). Rumal kõrtsmik aga käis, nagu tekstis selgub, keldris küünlaga (AA: 181). Ridade vahele kirjutatud sõnumit kinnitab jutu pealkiri.

Arusaamad sellest, mida Tuglas „Popi ja Huhuga” öelda tahab, on aja jooksul teisenenud. Realistlikult häälestatud vastuvõtule, mis on haakunud Tuglase hilisemate selgitustega¹⁶, järgnes peagi sümbolistlik¹⁷. Teose varasest

¹⁵ Nii Mohrfeldti kui ka Tuglase suhe alkoholiga oli ambivalentne. Kummagi pere oli teose autori lapsepõlves ajutiselt kõrtsi pidanud. Sellele vaatamata või just seetõttu sai mõlemast karske mees. Mohrfeldti sai pärast tudengipõlve Meelejahutaja-aega nimekas vaimulik. Kainuse poolest tuntud kirjanik Tuglas vastas aga kord küsimusele, kas alkohol hõlbustab kunstilist loomingut, nii: „Sama hästi võiksite küsida: kas seda hõlbustab üldse mõtlemisjõu nõrkemine? Ma ei usu iial, et ükski kirjanik, maaliija või helilooja alkoholi otsekohese mõju all midagi väärtuslikku oleks loond” (Tuglas 1925b: 25).

¹⁶ „Kuid küsimuses olidki vaid meelemõistusetu loomad. Ma jälgisin liigutusega nende jaburaid õiendusi. Ja tundsin lõpuks kaasa nende armetule saatusele” (Tuglas 1966a: 172). Teda on üllatanud, et „Popis ja Huhuu”, milles ta kirjeldanud „ainult flaami natüürmorte”, on nähtud poliitilist „võrdpilti Venemaa hilisemast ajaloost” (Tuglas 1966b: 195). Undusk on aga leidnud, et kui Tuglas teisel „meelemõistusetu loomadest” rääkides jätkuks ütlev: „Mis peab aga mõtlema sellest *homo sapiens*’i tõust, kes, kuulutades enese ülimaks ja õilsaimaks maailmas, on selle maailma tulemõllusse matnud? Missugust kaastunnet võiksite tema lõpliku saatuse puhul avaldada?!” (Tuglas 1966a: 172), seob ta siiski novelli poliitilise mõttekäiguga (Undusk 2009: 459).

¹⁷ Valgemäe on osutanud, et tegelikult kinnitas Tuglas postuumselt „lõpetamata

retseptioonist peale on novellis sageli nähtud orja ja isanda või poliitilist allegooriat. Valgemäe arvates aga „ületab *Popi ja Huhuu* allegooria poliitilised piirid ning avardub müüdiks, mis haarab inimkonda üldiselt” (Valgemäe 1999: 46). Tema, nagu paljude teistegi jaoks on novelli võti olnud Popi hirmus: „Praegu, Tuglase sajandal sünniaastal¹⁸, mil rahvusvahelised pinged ennustavad lõpliku suurpõlengu võimalust kogemata alustet tuumasõjas, saame ehk kõige paremini aru kosmilist hirmu tundvast Popist, kelle maailma võib mõni arulage *yahoo* või *Huhuu* silmapilkselt – ning jäädavalt – õhku lasta” (Valgemäe 1999: 54). Toomas Haug viitab „XX sajandi suurele teemale”: „luua uus parem maailm vana maailma õhkulaskmise kaudu” (Haug 2010: 16). Olgu „Popi ja Huhuu” puänt kantud õhkulaskmise hirmust või ihast, on selle hoiatavad kontuurid igal juhul aimatavad juba „Ahvi armastuses ja kättemaksmises”.

Põhjused, miks ühest teosest sai „maamärk” ja teisest mitte, näivad peituvat andes, intentsioonis, konkreetsel juhul aga kindlasti ka kirjutamisvõtte valdamises. „Popi ja Huhuu” kunstilise õnnestumise tagas, et erinevalt eelkäijaist sobitas Tuglas sümbolid ajastu metafüüsikaga ning kirjutas loo potentsiaali (sümbolistliku) meistriteosena lahti. Eks sünnigi kunstnovell ühelt poolt anekdoodi (käesoleva juhtumi puhul moraliseeriva jandi) faabula, mimesise ja sisu ning teiselt poolt novelli žanrireeglite poeetika, stiili ja kontseptuaalse idee (*poiesis*) kohtumisel.

Kas Tuglas võis olla „Ahvi armastust ja kättemaksmist” lugenud?

„Ahvi armastuse ja kättemaksmise” ilmumise ajal 1881. aasta Meelejahutajas ei olnud Tuglas (1886–1971) sündinud, kuid kuna ajakirjas leiduvat lugemisvara peeti omakorda väärtuslikumaks ja säilitati kauem kui tänapäeval, on võimalik, et Tuglas kas lapsena või hiljem ajaviitejuttu luges. „Noorusmälestustes” meenutab Tuglas, kuidas õppis lugema: „Ja ega meil ju eriti lastele kohast kirjandust olnud, ei olnud tollal üldse mitte. Mis isa oli muretse nud, see oli enamasti õpetlik-tõsis laadi, peale mõne harva erandi. Rahakopikas oli liiga kallis, et seda tühjale ajaviitele ohverdada. Kuid seal leidis ometi **kaks aastakäiku „Meelejahutajat” – ma lugesin nad kuni kuulusteni läbi.**¹⁹ Peale selle olid ka mõned „Koli-ramatu” osad, Kreutzwaldi „Kodutohter” ja „Kilplased”, Jakobsoni „Kolm isamaa kõnet” ja Jungi „Kodu maalt”, oli õpetlikke kalendreid ning rahvaluulet. Ma lugesin kõik. Muidugi oli meil ka Piibel, – ma lugesin sellegi algusest lõpuni, kuigi see päratult aega võttis” (Tuglas 1940: 31). Veel meenutab ta esimeste värsikatsetuste kirjutamist: „**Suurimaks ergutajaks ja eeskujuks olid selle juures kaks aastakäiku „Meelejahutajat”,** 1886 ja 1887, mis meil olid. Seal leidis õpetliku lugemise kõrval kõiki ilukirjanduse liike: romaane, jutte, näidendeid, luuletusi. Peagu kõik tolle aja kirjanduslikud nimed esinesid seal. Kuid veel rohkemgi: seal oli kriitilisi artikleid, arvustusi, värsitehnilisi märkmeid, poleemikat, kirjanduslikke epigramme. Ei olnud päris tähtsuseta isegi rohkearvu-

jäänud memuaarides” („Rahutu rada”, 1973) ise ka novelli sümbolistlikke ambitsioone, kui ütles: „Olen püüdnud sümbolistlike võrdkujude abil seletada, süvendada, sugestiivsemaks teha realiteeti” (Valgemäe 1999: 42–43).

¹⁸ 1986. – P.-R. Larm.

¹⁹ Esiletõstetud Tuglase tsitaatides siinkirjutaja poolt.

lised kirjavastused, millest selgus, et üks asi on hästi kirjutatud ja pääseb sellepärast trükki, teine aga halvasti ega pääse. Kogu see kümned korrad loetud materjal jäi mingiks toetuspunktiks tuleviku jaoks” (Tuglas 1940: 55).

Hüpetees, et Tuglas oli „Ahvi armastust ja kättemaksmist” lugenud, saab kinnitust ka „Väikese Illimari” valguses: Illimar ei tea veel, mis raamatud need on, mida raamaturiil sisaldab, aga teab, mida peres (ette)lugemisel eelistatakse – kes soovib õpetlikku, kes liigutavat, kes armastusest (Tuglas 1970: 210). Seda kõike pakkus Meelejahutaja kahtlemata. „Väike Illimar” lõpeb stseeniga, millega „Ahvi armastus ja kättemaksmine” algab. Ajaviitejutu avas nimelt laadapilt, milles ahvi ja koeraga komejanditegijad pidid võistleva punase ninaga vintis leierkastimooriga, kes koledal häälel laulis. „Väikese Illimari” viimases peatükis saabuvad külla muusikat ja nukuvaatemänge esitava leierkastiga juudid. „Midagi nii kaunist polnud Illimar kunagi kuulnud!” (Tuglas 1970: 324).²⁰ Nende sabas sõandab Illimar minna kodust kaugemale kui kunagi varem. „Väikese Illimari” viimases stseenist võib omakorda tõmmata mõttelise silla „Popi ja Huhuu” juurde: sarnaselt Popi „kosmilise hirmuga” maailma hävimise ees tundis Illimar sama puu otsas, kuhu mullu virtina koerte eest pages, nüüd karistusehirmus koju minna peljates ühtaegu suurt muret. „See paisus temas üha. See haaras teda ennast ja kõike, mis tema ümber. See oli peaaegu maailmamure” (Tuglas 1970: 334).

Tuglas on lapsepõlves loetu kohta öelnud: **„Raamatusõna, nii arusaamatuks kui see vahel jäigi, otse uimastas.** Kuid üldiselt oli ju kogu meie kirjandus tollal lapsekingis, ainelt ja sõnastuselt üliarahvalik, nii et ta tase polnudki mulle väga kõrge. Ainult igavus oleks võinud takistada, aga seda ma ei tunnud. Sest kuidagi võis teos ikkagi huvitada. Ta äratas mõttekujutust, kas või hoopis vastassuunas. **Mõnedki kohad jäid otse sõna-sõnalt pähe. Ja aastakümnete pärast nende raamatutega uuesti kokku puutudes võin ainult imestada, kui algeline tõuge lapse ajule on võinud saada põhjaks kogu elu läbi kestnud kujutelmadele**” (Tuglas 1940: 31).²¹ Tundub, et ka „Popi ja Huhuu” ning „Ahvi armastuse ja kättemaksmise” sarnasuse taga on kirjaniku võib-olla alateadlik (eelteadlik) nostalgilise motiivi lahtikirjutus.

Oma loomismeetodiltki näis Tuglas ikka pöörduvat tagasi atmosfääri, mis valdas teda lapsena lugemise ajal. Kui raamatusõna kunagi „otse uimastas”, siis irreaalne, palavikuline meeoleolu on valitsenud ka tema teoste sündides.²² Ka „Popi ja Huhuu” sündis mõnepäevases palangus.

Kokkuvõtvalt Tuglase lapsepõlvelugemuse kohta: tema peres loeti kõike, mida kätte saadi. Meelejahutajat, mille kaks aastakäiku tal kodus oli, aga mille varasemaid laenuks võis saada, pidas tulevane kirjanik väärtuslikuks lugemis- ja õppevaraks, lugedes seda kümneid kordi. Meelejahutaja oli

²⁰ „Väikese Illimari” esmatrükk (Tuglas 1937b) lõpeb Illimari Tartus-käiguga ega sisalda hiljem lisandunud lõpupeatükke.

²¹ „Ahvi armastuse ja kättemaksmise” tõenäoline autor Mohrfeldt on 1924. aastal esitanud sarnase sõnumiga mõistatuse raamatu kohta: „Tungib silma, tungib pähe, tungib siis südamesse” (H. H. 1935: 431).

²² Artur Adsoni meenutus: „Oleme istunud üleval öid läbi, ms. ka kangete kraadidega lauas, kuid alkoholist purjus pole ma teda kunagi näinud. [...] On kirjanikke, kes töötavad igasuguseis olukorras [...]. Mitte aga Tuglas: temal peab olema valitud-kaitstud tuba, teatud aasta- ja kellaaeg – meelsamini pärast keskööd, ja p. m. tingimusi, – ning isegi eriline keha ja vere soojusekraad, eelistatavasti kerge palavik (muidugi mitte alkoholist)” (Adson 1936: 305–306).

Tuglasele esimeste ilukirjanduslike katsetuste juures peamine tugi. Ja viimaks: loetu „jõi mingiks toetuspunktiks tuleviku jaoks”. Lapsepõlves loetu on võinud saada põhjaks kogu elu kestnud kujutelmadele. „Ahvi armastus ja kättemaksmine” on tuvastatav kui „Popi ja Huhuu” tõukepind – hingelähedase lapsepõlvemotiivi lahtikirjutus ajastu metafüüsilises skeemis. Tuglas oli aga lapsena lugenud veel mõnda muudki, mille kaja „Popis ja Huhuus” tabada võib. „Noorusmälestustes” on Tuglas peale kahe aastakäigu Meelejahutajate pealkirjaliselt nimetanud mitmeid omaaegseid tuntud teoseid. Neist „mõned „Koli-ramatu” osad” kuuluvad ilmselt Laakmanni trükikojas ilmunud vaimulike õpikute sarja.²³ Just siit võib leida täiendust „Popi ja Huhuu” kujunemissoole, eriti aga seletuse suurimale „Ahvi armastuse ja kättemaksmise” ning „Popi ja Huhuu” vahelisele erinevusele: ehkki nii ajaviitejutus kui ka „Popis ja Huhuus” on ahv peamine narratiivi edasiviija, saab ühe loo sümboolsest matkijast teises ebameeldiva välimusega, kuri ja hävitav matkija. Huhuu kummastab, kuna on ühtaegu loom ja inimene, aga ei ole üks ega teine, sellisena tundmatu, ettearvamatu ja ähvardav. Huhuu meenutab tõepoolest ahvi kas või Snydersi natüürmortidelt, aga ka ahvi kirjeldust „Koli-ramatu” kolmandas osas: „[...] Ei olle ükski ellajas ihho polest ni innimesse sarnane, kui perdik. Ta on ka tark, teeb pea järrele, mis näeb innimest teggewad. Agga temmal ei olle innimesse waimo, moistust ega keelt. [...] Perdik on maijas, kawwal, kimalust ja kurjust täis” (Lossius 1869: 83–84). Popi omakorda meenutab Lossiuse õpikus kirjeldatud koera: „Panne aga tähhele, kui tru ja tark koer on, kuidas maia ümber walwab, sanna kuleb, ja anna temmale andeks, et ta palju sööb ja joo” (Lossius 1869: 95–97).

Nagu juba mainitud, on kristluses Saatanat peetud Jumala ahviks: ta jäljendab Jumalat nii, nagu ahv jäljendab inimest. Seda demoniseeritult, huhuulikult: ahv annab Isanda/Issanda loodule vastupidise tähenduse, sest uue loomise asemel vaid hävitab olemasolevat. Midagi seesugust ei või endale lubada inimene – Issanda alam ei tohi taotleda Jumala võimu, sest ainult Jumal saab luua täiust. Tuglase loomingus on ahvilikke tegelasi ja saatanlikke, hukutavaid Jumala ahve rohkem kui üks. Üks Huhuu taastulemine esineb näiteks „Inimese varjus” (Tuglas 1919). Surev sõdur, keda ema oma pojaks peab ja keda pühendunult hooldab, on oletatavasti tapnud ema tõelise poja. Ema Maret aga ei tunne teda pühendunult ümmardades ära mõrtsukat – Maretit võib pidada analoogiks Popile, kes ei tee enam vahet Huhuul ja Isandal. Surev mees näeb musta näo ja põletikust kirju kehaga välja nagu inimese karikatuur, nagu ahv. Ema hooldab surijat justkui palavikus, joobununa, tema (üle)pingelises ootuses armastus muutub poja asendudes paratamatult „ahviarmastuseks”, nagu juhtus sõnasõnaliselt ka Popiga. Oma poega ikka samal kohal oodanud, ustav ja kohusetundlik, on ta ka nagu see ainus piiblis esinev hea koer, kellele viitab Lossius: haavu lakkuv koer. Teisalt võib siit välja lugeda viite põlatavale koerale kui lootusetule patusele: „Koer pöördub tagasi oma okse juurde” ja „Pestud emis läheb porisse püherdama” (2 Peetruse 2:22). Oma tegude poolest sarnaneb Huhuu „Taevaste ratsanike” (Tuglas 1917b) ahviga, kelle puhul matkimine kujuneb karikatuurseks ja hävitavaks. Selles novellis kägistab rändkomejantijate ahv poolemõistusliku ja väljendusvõimetu (koeraliku) Bova, kuna on näinud, kuidas Bova seda ise oma

²³ Esimene neist tutvustas ABD-d ja õigekirja, teine arutamist, kolmas õpetas looma-riiki tundma, neljas oli Kreutzwaldi „Lühhikenne õppetut terwisse hoidmisest”, järgnesid geograafia-, füüsika- ja ajalooäljaanded.

peremehega tegi. „Androgüüni päevas” (Tuglas 1925a) esineb hedonistlik ahv Joujou. Androgüüni enda analoogiat „Taevaste ratsanike” Bovaga on ilmseks pidanud Toomas Liiv (Liiv 1986: 270).

Kokkuvõtteks

Artikkel kirjeldab mõjukriitilise meetodi abil Friedebert Tuglase novelli „Popi ja Huhuu” suhet varasema anonüümse ajaviitejutuga „Ahvi armastus ja kätemaksmine”. Selgub, et paralleelid „Ahvi armastuse ja kätemaksmise” (aga miks mitte ka Lossiuse „Koli-ramatu” või piibli) ning „Popi ja Huhuu” vahel on vaieldamatud. On ka tõenäoline, et Tuglas oli „Ahvi armastust...” lugenud. Uurides, kas teoste sarnasus on varem märkimata jäetud seetõttu, et Tuglas võis olla mõjukriitikute jaoks tabu, ilmses, et mõjukriitika 1926. ja 1927. aasta murrang Tuglase näitel kohe ei kehtestunud.

„Popit ja Huhuid” ei saa vaatamata paralleelidele ajaviitejutuga „Ahvi armastus ja kätemaksmine” pidada selle jälgenduseks, nagu ei saa Tuglast seostada plagiaadiga – tõenäoliselt on „Popi ja Huhuu” puhul tegemist reminisentsiga, lapsepõlvest pärit omaseks, „kogu elu läbi kestnud kujutelmadele” aluseks saanud motiivi vähem või rohkem teadliku lahtikirjutamisega Louvre’i natüürmortidest saadud muljete tõukel. Hoiakute, ideede, motiivide ja süžeede leviku jälgimine „Popi ja Huhuu” geneesi näitel kinnitab, et Tuglase „uimastava tõuke” ning novelli loomise vahele jäävatel kümnenditel tegi eesti kirjanduslik mõte läbi suure arenguhüppe. Samas on „Popi ja Huhuu” motiivilaen (veel üks) niit, mis seob nooreestlased hilisärkamisajaga ning annab kaalu oletusele, et Noor-Eesti tegevuses oli rohkem järjepidevust ja vähem sildade põletamist, kui kanooniliselt arvatud. Kirjandusajaloo vaatepunktist võiks oletada, et mäng suurte sümbolitega, teiste hulgas ahv ja koer, algas eesti lühiproosas juba enne nooreestlaste modernismiprojekti, aga ei jõudnud ometi suurte üldistuste ega kunstilise mõjuvõimega.

Noor-Eesti suhe XIX sajandi lõpukümnendite kirjanikega on komplitseeritud. Ühelt poolt eelkäijatele vastanduti, ent teisalt on ilmne, et eelkäijad on nooreestlasi sügavalt mõjutanud. Nii või teisiti on nemadki positiivses mõttes epigoonid, eelkäijate töö ülevõtjad ja järglased. Nooreestlased kasvasid välja varasemast, saamata samuti hakkama laenamiseta, olgu siis tegu kriitiliste seisukohtade²⁴ või lausa ilukirjanduslike motiividega – näiteks on Mart Mäger avanud Gustav Suitsu „Tuulemaa” motiivi kui Friedrich Kuhlbarsilt pärinevat (Mäger 1984) – või süžeedega nagu „Popi ja Huhuu” saamisloo puhul. Ühtlasi võib Meelejahutaja näitel kinnitada, et hilisärkamisaegses kultuuriajakirjanduses tekkinud ideede suhted Noor-Eesti manifestina tuntud ideedega olid keerulisemad, kui seni sõnastatud: need olid kirglikult õhus ja väljendust leidnud juba varem, 1880. aastate eesti kirjanduskriitikas. Sellele võiks keskenduda edasine uurimine.

Täna abi eest oma juhendajaid Arne Merilaid ja Marin Laaki.

Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teema SF0030065s08 „Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus” raames.

²⁴ Kriitiliste seisukohtade kujundamise ja laenamise kohta: vt Larm 2011b.

Käsikirjalised allikad

- A. Mohrfeldt-Mäevälja. [Jutte.] EKLA, f 89, m 25 : 10.
A. Mäevälja mälestused. EKLA, f 89, m 9 : 1.
Al. Mohrfeldt-Mäevälja. Autobiograafia. EKLA, f 89, m 13 : 1.
Aleksander Mohrfeldt. Elulugu. EKLA, f 89, m 9 : 3.
Aleksander Mohrfeldt-Mäevälja. Kirjutisi jm. EKLA, f 89, m 9 : 5.

Kirjandus

- AA = Ahvi armastus ja kättemaksmine. 1881. Meelejahutaja, nr 6, lk 177–182.
A–n 1926. Kirjanduslikest mõjudest ja ühtesattumisist. – Postimees, 14. XI, nr 310, lk 4.
A d s o n, Artur 1936. Portreevisand Tuglasest. – Looming, nr 3, lk 304–306.
A r u, Krista 1994. Meelejahutaja. – Juhan Peegel, Krista Aru, Sergei Issakov, Ea Jansen, Epp Lauk, Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed. Eesti ajakirjanduse arengust. (XVII sajandist XX sajandini.) Tartu–Tallinn: Tartu Ülikooli ajakirjandusosakond, Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, lk 220–228.
B j ö r n s o n, Björnstjerne 1882. Sünnöwe Solbakken. Björnstjerne Björnson'i Norra maa külajutt. – Meelejahutaja, nr 7, vg 410–411; nr 8, vg 447–466; nr 9, vg 511–526; nr 10, vg 575–579; nr 11, vg 639–654; nr 12, vg 713–729.
Björnstjerne... 1882 = Björnstjerne Björnson, Norra kirjanik. Juhatuseks eespool seisva jutule: Sünnöwe Solbakken. 1882 – Meelejahutaja, nr 7, vg 436–440.
Epigonismi teoreetik 1926. Epigoonid. – Sädemed. Ilustatud kirjanduse ja pilke ajakiri, nr 46, lk 368.
H. H. [Herbert Haljaspöld] 1935. Raamatu-aasta mõistatus. – Olion, 15. VII, nr 13, lk 431.
H a u g, Toomas 2010. Tammsaare ja Tuglas. – Toomas Haug, Klassikute lahkumine. 25 kirjatööd. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 9–17.
H e a r n, Lafcadio [1904]. Rokuro-Kubi. – Kwaidan: Stories and Studies of Strange Things. Boston: Houghton, Mifflin and Co. – vt <http://www.sacred-texts.com/shi/kwaidan/kwai10.htm> (28. VI 2012).
H e a r n, Lafcadio 1921. Rokuro-Kubi. – Japanese Stories. I. (Edition for Schools). Toim A. Haman. Tallinn: Varrak, lk 27–38.
H e a r n, Lafcadio 1926. Rokuro-Kubi. Lafcadio Hearn'i jaapani muinasjutt. Inglise keelest G. Tammes. – Noorusmaa. Eesti noorsoo ajakiri. Esimene aastakäik, nr 11, mihklikuu, lk 306–309.
H e n n o s t e, Tiit 2003. Kirjanduse periodiseerimisest. II: Eesti asi. – Euroopla-seks saamine. Kõrvalkäija altkulmupilk. Artikleid ja arvamusi 1986–2003. [Tartu]: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 86–107.
J. R. 1926. Lafcadio Hearn'i mõju Fr. Tuglas'e loomingus. – Postimees, 7. XI, nr 303, lk 2.
K a a l, Alma 1935. Fr. Tuglase „Õhk on täis kirge” ja L. Hearn'i „Rokuro-Kubi”. Vördlevaid jooni. – Uus Sõna, 28. X, nr 251, lk 4; 29. X, nr 252, lk 4.
K a a l, Alma 1937. F. Tuglas'e „Maailma lõpus” ja Lafcadio Hearn'i „Kuldallikas”. – Üliõpilasleht, nr 8, lk 206–208.
KAH [Karl August Hindrey] 1917. Friedebert Tuglas. Saatus. – Uus Postimees, Kirjandusest, 9. XII, nr 4, lk 2.

- K a l d a, Maie 2004. Illimari loomad. – Mis LOOM see on? Tallinn–Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 114–144.
- K ä o s a a r, Juhan 1935. „Kalevipoeg” eesti rahvuskultuuri sümbolina. – Üliõpilasleht, nr 8, lk 312–315.
- K ä r n e r, Jaan 1915. Eesti algupärane ilukirjandus 1914. aastal. – Tallinna Kaja, 28. II, nr 8, lk 125.
- L a a k, Marin 2008. Mõjukriitika kui Noor-Eesti kõverpeegel. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 497–514.
- L a a k m a n n, H[einrich] 1879. Teretus. – Meelejahutaja. Eesti Biblioteek. Esimehe raamat. Nr 1.
- L a r m, Pille-Riin 2005. „Meelejahutaja” ja eesti kirjanduslik ajakirjandus 19. sajandi lõpu kultuuriväljal. (Bakalaureusetöö Tartu Ülikooli eesti kirjanduse õppetoolis.) Tartu.
- L a r m, Pille-Riin 2011a. Ahv, koer ja kirjanik. Anonüümne jutt „Ahvi armastus ja kättemaksmine” (1881) versus Friedebert Tuglase novell „Popi ja Huhuu” (1914). – Kaotatud klassika: lähilugemine. Nüpli I suvekool. XVIII (XXVI) kevadkool. Teesid. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 3–4. – vt <http://www.kirmus.ee/nypli/koolid/2011/2011larm.html> (1. VIII 2012)
- L a r m, Pille-Riin 2011b. Ühest eesti kirjanduslugude painavast mõistest: epigoniism. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 241–254.
- L a r m, Pille-Riin 2012. Õhk on täis peegeldusi: Lafcadio Hearn'i „Rokuro-Kubi” vs. Friedebert Tuglase „Õhk on täis kirge”. – Peegeldused kirjanduse sees ja ümber. Nüpli II suvekool / XIX (XXVII) kevadkool. Teesid. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 35–36. – vt <http://galerii.kirmus.ee/nypli/kevadkool/suvekoolid/suvekool-2012/teesid/pille-riin-larm/> (1. VIII 2012)
- L i i v, Jakob 1960. Valitud teosed. Koost Oskar Kuningas. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- L i i v, Toomas 1986. Friedebert Tuglas novellikirjanikuna. – Looming, nr 2, lk 265–271.
- [L o s s i u s, E. F.] 1869. Koli-ramat. Kolmas jagger. Õppetus Jummalalomadest, mis Ma peäl on. Kolmas trük. Tartu: H. Laakmann.
- M e r i l a i, Arne 2011a. Biobibliograaf põline rikas. (Sirje Kiini „Marie Underi” arvustus.) – Arne Merilai, Vokimeister. Kriitilisi konstruktsioone 1990–2011. [Tartu:] Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 512–517.
- M e r i l a i, Arne 2011b. Pärglid ja inglid. Marie Under vertikaalis. – Arne Merilai, Vokimeister. Kriitilisi konstruktsioone 1990–2011. [Tartu:] Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 555–564.
- M e r i l a i, Arne 2011c. Sisesiire: Ene Mihkelsoni poetikast. – Arne Merilai, Vokimeister. Kriitilisi konstruktsioone 1990–2011. [Tartu:] Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 89–101.
- M e r i l a i, Arne 2011d. Õnneigatsus ja hingekirik. (Marie Underi „Õnnevarjutuse” järelsõna.) – Arne Merilai, Vokimeister. Kriitilisi konstruktsioone 1990–2011. [Tartu:] Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 417–437.
- M i k k e l, Marju 2007. Nooreestlased ja nende lugejad: ootushorisondist 1905.–1915. aastate päevakriitika põhjal. (Bakalaureusetöö Tartu Ülikooli eesti kirjanduse õppetoolis.) – vt <http://kodu.ut.ee/~mirjumar/Mikkel-2007-TYbaka.pdf> (26. VI 2012).
- M ä g e r, Mart 1984. Sada aastat *Tuulemaa* sünnist (Friedrich Kuhlbars – Gustav Suits). – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 263–275.

- „Noor Eesti” toim. 1905. Noorte püüded. Üksikud mõtted meie olewiku kohta. – Noor-Eesti [album], nr 1. Tartu: „Kirjanduse Sõprade” kirjastus, lk 3–19.
- Põldmäe, Rudolf 1971. Kirjanduslik ja perekondlik ajakiri „Meelejahutaja”. – Rudolf Põldmäe, Läbi kahe sajandi. Artiklite kogumik ajakirjanduse ajaloost. Koost Juhan Peegel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 48–107.
- Pärli, Ülle 2000. Tõlkimine kui kultuurimehhanism: 19. sajandi lõpu eestindused vene kirjandusest. – Kultuuritekst ja traditsioonitekst. 26.–27. novembril 1999 Tartus toimunud seminari materjalid. [Toim Ülle Pärli.] Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 92–105.
- Ridala, Villem 1925. Eesti kirjanduse ajalugu koolidele. II jagu. II tr (parandatud ja täiendatud). Tartu: Noor-Eesti.
- Tuglas, Friedebert 1914. Popi ja Huhuu. – Vaba Sõna, nr 11–12, lk 337–350.
- Tuglas, Friedebert 1917a. Saatuse. Novellid. Tallinn: kirjastusühisus „Maa”.
- Tuglas, Friedebert 1917b. Taevased ratsanikud. – Siuru [album]. I. Tallinn: Kirjanikkude ühingu „Siuru” kirjastus, lk 59–71.
- Tuglas, Friedebert 1919. Inimese vari. – Ilo. Kirjanduslik kuukiri, kd 1, lk 21–38.
- Tuglas, Friedebert 1920. Õhk on täis kirge. – Ilo. Kirjanduslik kuukiri, kd 6, lk 11–27.
- Tuglas, Friedebert 1925a. Androgüüni päev. – Looming, nr 4, lk 293–318.
- Tuglas, Friedebert 1925b. [Küsite minult...] – Aegade hääl. Valimik lausungeid alkoholismi- ja karskusküsimuse kohta. Koost Julius Elango. Tartu: Eesti Noorsoo Karskusliidu kirjastus, lk 25–26.
- Tuglas, Friedebert 1937a. „Maaailma lõpus” ei ole mõjustatud. Vastuseks prl. A. Kaal’ile. – Üliõpilasleht, nr 9, lk 235–236.
- Tuglas, Friedebert 1937b. Väike Illimar. Ühe lapsepõlve lugu. I–II kd. Tartu: Noor-Eesti.
- Tuglas, Friedebert 1940. Noorusmälestused. Tartu: RK Ilukirjandus ja Kunst.
- Tuglas, Friedebert 1966a. Marginaalia. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tuglas, Friedebert 1966b. Teoste sünnilood. – Friedebert Tuglas sõnas ja pildis. Koost P. Rummo. Tallinn: Eesti Raamat, lk 177–217.
- Tuglas, Friedebert 1970. Väike Illimar. Ühe lapsepõlve lugu. Tallinn: Eesti Raamat.
- Undusk, Jaan 2009. Repertoorium. Saate tekstid Tuglase teoste jaoks. Popi ja Huhuu. – Friedebert Tuglas, Valik proosat. Kommenteeritud autoriantoloogia. Koostanud ja saateteks tid kirjutanud Jaan Undusk. [Tallinn:] Avita, lk 457–463.
- Valgemäe, Mardi 1999. Tuglas ja Huhuu. – Mardi Valgemäe, Kaugekõne. Artikleid, arvustusi ja kirjanduskriitilisi kiasme. [Tallinn:] Vagabund, lk 41–58.

Ahwi armastus ja kättemaksmine.*

Talwe kuu oli käes. Kohegil wäike linnake kihises ja kahises rahwast täis, sest praegu peeti wiimast rahwa=pidu enne Jõulut – Mardi laata. Sadade kaupa täitsiwad wankrid kitsaid uulitsaid, kuna mehed ise kõrtsis „pool=hunti” wötsiwad, kelle rohkendus mitte „terwe hunt” ei ole, waid „pea=parandus.” Kisa ja kära oliwad kõik kohad täis.

Isegi Peetrusel näis inimeste toimetamisest hea meel olewat, kui ta oma suurest wee=kannust ülewelt märga maha walas, mis küll loomade=laada harjakse=kandjale meelt mööda wõis olla – aga tänamata inimesed siunasiwad taewaliku wärawa=wahi hea tahtmise üle ja nimetasiwad tema kingitust „koera=ilmaks.”

Kõrtsides seisiwad, istusiwad ja kükitasiwad inimesed nii ühes koos, et pane puu wahele püsti. Igal ühel oli pea soe, isegi leierkasti=wanamoor jutustas oma rööwliugusi wiinast punase ninaga. Ta laulis oma kolm uut laulu wäga sandi healega, siiski kõlas ta rahwa kõrwas kui taewalik muusika, sest kōdistawat laulu armastati nagu sooja saia.

Selle leierkasti=tondi kõrwas seisis wäike putka, kelle omanik, üks kometi=tegija, külmawõetud healega kõigest jõuust rahwast oma poole meelitada püüdis. Aga asjata – ta karjus, kiitis ja lõi hundiratast, aga kuuljaid oli wähe, sest juudi-moori rööwliugusi kuuldi suurema isuga, kui kõhna kometi=tegitat, kelle hambad külma pärast lõgisesiwad. Ta wäike poiss püüdis kõiksuguse hüppamise ja hundiratta=lõõmisega werd soontes liikuma panna, siiski oli wäetikesena nagu külmast sinine ja kõht tühi. Wiimane leiwakannikas oli koerale ja ahwile ära jautatud, kunstnikkude perekonna teistele liikmetele.

[178]

Jah, waesed rändajad kunstnikud, isa, poeg, koer ja ahw. See pere oli juba mitu aastat üheskoos ja toitit ennast nii hästi ehk pahaste kui läks.

Praegu käis nende käsi aga wäga sandiste. Sest saadik kui isa – Hermanges oli ta nimi – kõietantsimisel maha oli kukkunud ja jalaluu murdnud, algas wäikese pere õnnetu elu. Haigus kestis kaua ja wiimane kopikas pidi tohterdamise eest wälja antama. Üksnes koer ja ahw oliwad talle kui pea=kunstnikud ja sõbrad järele jäänud. Hermangese poeg Arthur kaswis koeraga ühes üles, see-pärast pole ime, et siin kindel sõbrus walitses, ja ahw Mimi, ehk teda küll laewa=madruse käest osteti, tundis ennast warsti suure kunstniku olewat ja tegi peagi, Turko mundris, oma uue ammeti nimele auu. Mimi sõitis kenaste koera seljas ratsa, mängis hästi lusti=mängu, lasi wiie=laenguga rewolwri lahti ja mõistis kõik wäga osawaste järele teha just nagu – päris ahw.

Laada päewa õhtu jõudis juba kätte, wihma sadas ikka weel kui oa=warrest, aga Hermanges polnud kopikutki teeninud. Külmast kanged läksiwad mees, poiss, koer ja ahw kõrtsi öökortlisse. Wäikese Arthuri kõht oli nii tühi, koeral weel enam ja ahwil nuker meel – ta mõtles wist oma isamaa rohke söögi peale. Hermangese põlwed aga wabisesiwad, silmad läikisiwad, waatas wäikese pere peale ja „pagana nälja=elu” ümisesiwad ta huuled. Warsti magasiwad meie neli sõbra kõrtsi külmas põningu kambri õlgede peal. Nad ei mõistnud aimatagi, et nad sell õöl wiimast kord koos oliwad.

* Eesti biblioteek. Meelejahutaja. 1881. 3. raamat. No 6, lk 177–182.

All kõrtsi=tuas tuli kõrtsmiku poeg isa juurde ja ütles: „Isa, selle väikese ahwi tahaksin ma omale.”

„Kuule kõrtsmik,” ütles üks wõeras peremehele, „kui sa mulle kometitegija koera toimetad, saad sa mu käest wiis rubla.”

„Hea küll, ütles peremees, „musta koera pead sa saama.”

Kui teisel hommikul Hermanges toitu läks nõudma, tuli talle paks peremees uhkelt wastu ja küsis raha kortli ja toidu eest.

„Armas peremees,” ütles Hermanges, „teie teate, et mu käsi pahaste käib, pea-legi on ilm sant – täna tahan mööda kõrtsisi käia ja kometit teha, mu poeg peab raha korjama, siis loodan ma õhtu teile wõlga tasuda wõiwat.”

„Seda wõite teha,” ütles peremees, „aga ahw ja koer jääwad niikauaks siia, kunni raha maksetud.”

„Mis,” kisendas kunstnik, „just nendega ma raha teeningi.”

„Siis tasuge enne wõlg ära,” ütles kõwa südamega mees.

[179]

Kunstnik palus ärdaste, aga kõrtsmiku süda jäi kiwikõwaks, ta tahtis pea-
aegu muidu kenad loomad omale saada, et siis teistele kalli hinna eest ära müüa.

Hermanges ja Arthur pidiwad oma awitajad maha jätma ja ära minema.

Koer ja ahw pandi luk u taha. Koer hulus nagu ta mõistis, Mimi istus hulga aega mõtetes paigal, siis hüppas aga korruga püsti, nagu oleks teda uss nõelanud, ja jooksis kui pöörane mööda tuba. Aga ei aitnud ühtigi, nad pidiwad luku taha jääma. Et aeg igawaks ei läheks, tegiwad mõlemad kõiksugu nalja. Mimi sõitis koera seljas ratsa, löi hundiratast ja tegi mõnda muud tempu, kuna koer pikamisi tagumiste jalgadega kõrwatagust kaapis. Akna alt pingi pealt nägi Mimi üht maaldrit, kes teisel pool uulitsat walgeid aknaluukisid rohelisteks wärwis. Ka koer nägi seda kunsti=tööd, aga mitte Mimi silmadega, kes säherduse näu tegi, nagu tahaks ta öelda, „seda mõistan mina ka.”

Ühe ülewaatamise=reisu peal läbi wangikoja ronis wile ahw riidekapi otsa, kuhu majaperenaene kõiksugu tikerberi, pohla, jõhwika ja muu marjade=wedeliku purgid oli seadnud. Mimi ei wõinud kudagi aru saada, mikspärast niisuguseid asju riide=kappide otsa pannakse ja wiskas seepärast kõik purgid pörandale. Nüüd oli kirju lugu küll. Kõik kohad oliwad klaasi=tükka täis ja keedetud pohlad ja jõhwikad wärwisiwad pöranda süsimustaks. Mis aga pörandat wärwib, see peab ka teisi asju wärwima – seda tundis Mimi ära, wöttis ahju külles rippuwa tolmu=harja, pistis jõhwika wedelikusse ja tõmbas osawalt mööda seina. Töö oli auus kena must.

Koer polnud ka sugugi wähem osaw uusi saladusi üles leidma – ta oli väikese ukse silmanud, nagu ikka esimese kápaga linki katsunud ja ennäe – uks läks lahti.

Oh mis kena! See oli maja kõige kenam tuba, nõnda nimetatud „Saksa kamber.” Uudishimulikult nagu kõik oliwad, pidi ka Mimi seda ruumi üle waatama. Jõhwika=meest tolmu=hari käes astus ta tuppa ja pani hirmuga tähele, et tuba weel sugugi ära polnud wärwitud. Walged seinapaberid, walged kardinad, walge pörand pole ahwi meele järel, ja sellepärast muudeti wiie minutiga Mimi meistri käel ja jõhwika=wedeliku wael kena „Saksa kamber” mustaks surnuhauaks ümber. Ka walge pabukoi kollase harjaga, kes seda musta=walget tööd oma kisa-ga takistada püüdis, pandi rahule. Mimi walas talle poti täis pohla=marju selga, nõnda et rongad teda oma sugulaseks oleksiwad wõinud

[180]

pidada. Koer ei wõtnud sellest tööst mitte osa, waid puhkas kenas, soojas sulg=woodis. Ka Mimi heitis warsti koera kõrwa puhkama, hoidis aga tolmu=harja käes.

Hermanges ja Arthur magasiwad aga sell öösel heinaküünis ja hambad lödisesiwad külma pärast suus. Öö läks mööda, Hermanges ja Arthur nägiwad maha jäänud sõbradest und.

Koer ja Mimi nägiwad jälle oma peremehest ja wäikesest Arthurist und. Koledad unenäud. Mimi nägi suuri jõhwikakujusi, hirmsaid lindusi, musta sulgedega pabukoid, elusaid tolmu=harjasi, rändawaid marja=pottisi j. n. e.

Wiimaks jõudis hommik kätte. Uut jõudu pehmest puhkamisest kogudes sirutas koer jalgu, Mimi püüdis kõrwatagust sügades und ära ajada, mis talle ka hästi korda läks ja kunstnikkude paar tõusis magamast. Koer waatas kambri ja kurwalt wahtiwa musta pabukoi peale ja mõtles wist iseeneses: „Oh Jumaluke, kui see aga kõik hästi läheks!” Ahwi peas kihasiwad aga jälle uued kelmis=tükid. Ta tahtis teada, mis woodi=padjas on – peagi oli auk sees ja Mimi tõi pihu täis kenu walgeid udu=sulgi nähtawale. Õues sadas lund. Esimene lumi, keda näinud. „Ohoo,” mõtles Mimi, „õues on ka niisugused walged ebemed, seda wõime meie ka,” ja wiskas pihu täis sulgi laiali. Oh mis kena lume=sadu! Koergi jäi imestades seisma. Ei nii wähesse kenadusega wõi rahul olla. Silmapilk oliwad padjad lõhki, Mimi tolmutas iga nelja kápaga nii suure hoolega sulgi, et tuas nagu kõige suurem lumetuisk möllas. Weel natuke muusikat ja lust on lõpmata. Ka sellele oli warsti nõuu leitud. Koer ja ahw kargasiwad mööda tuba üle kappide, laudade, toolide, wiskasiwad kalli laua=kella põrandale ja nõnda tuligi, et Mimi klaweri sõrmikute külge puudutas – „sää! oli hääle kenadust.” Wana mänguriist oli wäga Mimi meele järele, kohe hakati mängima, aga mitte nagu kõik hakkajad ühe ja kahe käega – ei, ahwi loetakse nelja=kätega loomade sekka ja sellepärast ka Mimi kohe nelja käega mängima. Suled lendasiwad mööda tuba, koer tantsis mängu järele kahe jalaga jõhwika wedelikus, pabukoi karjus kõigest wäest, korraga – läks uks lahti ja perenaene astus sisse. No seda nagu oleks keegi maalder pidanud nägema, mis nüüd perenaene tegi!

Nüüd oli kunstnikkude pööripäew käes. Perenaene karjus, koer haukus ja ahw krääksus pabukoiga wõidu. Wiimaks tehti hulumisele otsa. Kõrtsnik astus sulasega sisse, kurjategijad wõeti kinni ja pandi kõige pimedamasse kohta, keldrisse wangi.

[181]

Uuuu! Siin oli kole. Kõik oli kott=pime, niiske ja külm, põrand märg – kes siin kuiwal tahab olla, peab küll wana waadi otsa hüppama. Ei aitanud kisa ega kurtmine, kurjategijad oliwad wangis. Kaua istusiwad nad seal sõnalausumata ja mõtlesiwad kunstniku ilmaelu järele – kõhud tühjad ja keeled kuiwad. Wiimaks mõne tunni järele oli astumist kuulda, wõtmekõlin, küünla walgus – uks läks lahti ja peremees astus wee ja leiwaga sisse, mis ta wangide roaks nurka pani.

„Ootke, ootke,” ütles kõrtsmik, „ma tahan teile kätte tasuda, teie raiped, koerapiitsa peate tundma õppima,” – selle juures näitas ta käega, millest koer ja ahw hirmuga wäga hästi aru saiwad.

Kõrtsmik walas waadist plekk=kannu täis ja läks siis kallist märga wõeras-tele ette kandma. Mõlemad wangid oliwad seda kõik targu tähele pannud. Kui kõik jälle wagusi jäi, ronisiwad nad waatide otsast maha ja hakkasiwad sööma. Oli küll täis wangi roog, wesi ja leib, aga näljaga peab kõik ära katsuma.

Wanasõna ütleb: „Kui sea kõht täis, siis lükkab ninaga küna ümber.” Kas seda ka teised loomad ei peaks tegema? Küll wist. Mimi teadis seda ka, kui kõht täis oli, wiskas ta wee=ämberi ümber, ta polnud muidugi wee sõber. Aega mööda hakkasiwad silmad pimedas seletama ja nõnda nägiwad nad, et iga waadi otsa all wäike puu=ämber seisis, kuhu kraanist märga tilkus. Mõnes ämbris oli weel wähe märjakest sees. Koer katsub – ja kaunis marja=wiin jookseb suhu. Ka ahw joob ja lakub tundja=näuga. Aga peagi on tibad joodud ja pidu otsas. Korruga tuleb Mimile meele, et paks kõrtsmik kannutäitmiseks kraani keeras. „Seda mõistame meie ka,” mõtles Mimi, keeras kraani – ja kallis wiin woolab pimedasse keldrisse. No see oli palju parem, kui lahja wesi. Ahw ja koer jookwad nagu teisedki joodikud, ja teada muidugi, kelle pea soe, see rohkem tükka teeb.

Suur joodawa=wiina waat on peagi tühjaks jooksnud. Koer solistab wiina=loigus. Mimi pole aga üht=seltsi wiinaga rahul, waid katsub teist waati. – Rumm? Uuuu! Pole magus. Weel üks waat. – Konjak. – Ei kõlba, on liig kange. Neljas waat – piiritus; ei lähe ka Mimi pole napsu=rüüpaja, ta armastab magusat wiina. Seepärast katsutakse kõik waadid läbi, keeratakse kraanid lahti ja suure kohinaga woolawad kõik wiinad, napsud, tōkat, siirup ja petroloeum keldri pōrandale. Wedelik tõuseb ikka kõrgemale ja kõrgemale. Weikesed waadid hakkawad juba ujuma. Koer ja ahw istuwad nagu Noa weeuputuses kõige

[182]

kõrgema tonni otsas, mis üksipäine weel keldris kindlalt seisis, ja waatawad rõemsa näuga oma töö peale. Aga ka siin pole kauaks aset, ka juba siitsaadik tõuseb kallis märjuke. Mis muud heaks nõuuks, kui hakka ujuma. Seda nad ka teewad: koer ujub ja ahw sõidab ratsa. Nõnda ujuwad nad kunni keldri=trepini, kelle wiimane aste weel kuiwal on – siin nad istuwad ja ootawad märja ja külma kehaga, mis tulewik toob.

Keldris jäi jälle waikseks ja tühjad waadid ujusiwad oma endise sisu peal rahulikult mööda keldrit. Korruga oli ülewel jälle jalaastumist kuulda, kõrtsmik tuli plekk=kannuga. Wōti kriuksus lukus, kurjategijate südamed põksusiwad kuuldawalt hirmu ja kartuse pärast – üks läks lahti – surma hirmuga hüppab koer, wiskab kõrtsmiku, kelle jalgade waele ta juhtus, ümber, nii et ta pikali oma joogi sisse kukkus – „ja hobu ega meest ep olnud enam näha.”

Ahw seljas jookseb koer, kuda aga jalad kannawad, mööda uulitsaid ega pane teisi koeri ega poissa tähele, kes karjudes naljakat paari taga kihutawad – ikka edasi linnast wälja maanteele.

See oli seesama tee, kust nad tuliwadki ja kust jälle Hermangi ja Arthur wälja oliwad läinud. Teisel päewal sai koer oma peremehe jälgade peale ja mees, poiss, koer ja ahw langesiwad üks teise kaela.

Paks kõrtsmik olla aga tõutanud, ial enam kunstnikkusi ega ahwisi öökortlisse wōtta.